

## **AKADÉMIAI KAPITALIZMUS, VAGY A KAPITALIZMUS AKADÉMIÁJA?**

### **– A 21. SZÁZADI EGYETEM ÁTALAKULÁSÁNAK, PIACOSODÁSÁNAK ÉS FINANSZÍROZÁSÁNAK KÉRDÉSEIRŐL –**

#### **BEVEZETŐ**

A 20. század második felében, a globalizáció és a transznacionális folyamatok korában olyan változásoknak vagyunk tanúi, amelyek nagy kihívást és az átalakulás kényszerét és lehetőségét jelentik az egyetemi gondolat, az egyetemek történelmileg kialakult struktúrái számára. Napjainkra a nagy tradícióval rendelkező európai egyetemek válaszút elé kerültek: megőrzik, elvesztik vagy átértékelik eddigi önállóságukat, sokszínűségüket, humanista hagyományaikat. Az üzleti életben uralkodó piaci viszonyok a felsőoktatást is átalakítják, ma már tudáspiacról, akadémiai kapitalizmusról beszélünk, ahol piackonform modellek és módszerek tűnnek üdvöztetőnek. Hazánkban a Bologna-folyamathoz, az Európai Felsőoktatási Térséghez való csatlakozás a magyar felsőoktatás rendszerváltását is jelenti. „A 90-es évek elején a szovjet modell felszámolása sok szempontból a háború előtti konstrukcióhoz való visszatérést jelentette mind az egyetem filozófiáját, mind szervezeti, hatásköri, irányítási kérdéseit illetően. Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk a kialakulóban lévő új európai képzése és kutatási modellhez való hasonulást írja elő. Ezért fogalmazhatunk úgy, hogy a politikai-gazdasági rendszerváltás után a hazai felsőoktatásban most fog elkövetkezni a valódi rendszerváltás.” (Barakonyi 2004. p. 16.)

#### **A MODERN EGYETEMI FILOZÓFIÁTÓL A POSZTMODERN EXPANZIÓIG**

Az egyetem napjaink egyik legrégebben fennálló intézménye, amely keletkezésétől fogva<sup>274</sup> számos klasszikus vonást megőrzött. Azonban a látszó statikusság ellenére az egyetem intézménye számos átalakuláson ment keresztül az utóbbi évszázadokban, egyedi szervezeti, működési és nemzeti karakterjegyeket magára öltve.

Az egyetem eszméjének klasszikus megfogalmazása, a modern művelődéstörténet legjelentősebb egyetem-konceptiójának megalkotása, a porosz, illetve német kultúrfilozófia olyan kiemelkedő képviselőinek a nevéhez fűződik, mint Kant, Fichte, Hegel és Humoldt. A modern idealizmus és a német neohumanizmus képviselői számos tanulmányt írtak a kérdéssel 1802 és 1816 között, ezekből az elemzésekből egy valós egyetem-filozófia alakelvei rekonstruálhatók. Elméleteik a nemzeti-politikai program részévé váltak és sikerrel valósultak meg a Berliini Egyetemen (Tóth 2001).

Ez az állam által alapított, a kutatás és az oktatás egységét képviselő, az egyéni teljesítményre építő modern egyetem nagy sikereket ért el a 19. században. Ezt a modellt valósította meg a múlt század elején Svájc, Ausztria, Hollandia, Magyarország és a cári Oroszország is. A nemzetállamok létrejötte majd létrehozása azonban súlyos kérdések elé állította az egyetemeket. Az addig nemzetközi kitekin-tésű egyetemek nemzeti keretekbe zárkóztak.

A következő nagy törést 20. századi totalitárius rendszerek kialakulása jelentette az európai felsőoktatás számára, amikor az egyetemek körébe is begyűrűzött a politika, és az egyetemek és professzo-

---

<sup>273</sup> Bősze Viktória PhD-hallgató, Széchenyi István Egyetem, Multidiszciplináris Doktori Iskola.

<sup>274</sup> Az első valódi egyetem Párizsban jött létre 1200 körül. A Notre-Dame tanárai hozták létre, de csak 1215-ben szabályozták: teológiai, jogi és orvosi fakultásokkal működött.

raik kénytelenek voltak kiszolgálni a hatalmat vagy a menekülés formáit választani. Ekkor került át az egyetemi világ súlypontja az Egyesült Államokba (Hrubos 2005, idézi Wittrock).

Az 1950-es években a nagy gazdasági fellendüléssel párhuzamosan kezdődött meg a felsőoktatási expanzió folyamata, amely egyre szélesebb társadalmi rétegek számára nyújtotta az egyetemi képzésben való részvétel lehetőségét és indított el olyan társadalmi, gazdasági és politikai folyamatokat, amelyeket kisebb-nagyobb eltéréssel az USA-ban és Európa szinte valamennyi országában markánsan megjelentek; és meghatározták nemcsak az ezredforduló felsőoktatását, de a 21. századi átalakulás útját is.

A nyugat-európai országokban és az Egyesült Államokban rendkívül korán jelentkeztek az expanzió és a tömegoktatás következtében kialakult problémák. Már az 1968-as diáklázadások megkérdőjelezték az egyetem működésének eredményességét és létjogosultságát. A megoldás az egyetemi intézményrendszer demokratizálódása, egy ún. „participációs modell” bevezetése lett, melynek során a testületekben az hallgatók és alacsonyabb beosztású oktatók képviselője is helyt kapott.

Az 1970-es évektől fogva a minőség iránti aggodás vált az egyetemekkel kapcsolatos diskurzusok fő tárgyává és a felsőfokú oktatás expanziójának ellentmondásai kezdtek egyre nyilvánvalóbbá válni. Mind többen vettek részt a felsőfokú képzésekben, azonban az állami felsőoktatási kiadások növekedési üteme ezzel szinte sehol nem tartott lépést. Az emberi tőkébe való beruházás elmélete és a tudás felértékelődésének, közvetlen gazdasági tényezővé válásának hangsúlyozása ekkor kezdődött meg és politikai támogatottságot is nyert, mégis az olajsokkot követően a fejlett világ államai visszafogták a felsőoktatás finanszírozását. A hallgatólétszám gyors növekedését a költségvetés sehol nem követte. A felsőoktatási részvételi arányt szinte csak a demográfiai hullámok befolyásolták, a növekedés megállíthatatlan, öngerjesztő folyamattá vált. E folyamatok felismerése kényszerítette ki a felsőoktatásról való gondolkodás új módját.

2001-ben, Párizsban került sor a „Felsőoktatás a 21. században” című konferenciára, ahol a résztvevők deklarációban szögezték le azt, hogy a felsőoktatás világszerte válságban van, ami a társadalmi nyomás következtében megfélemezhetően látszó expanzió és a permanens finanszírozási nehézségek megoldhatatlan ellentmondásából fakad.

Ennek közvetlen következményeként indult el a mind eszmei, mind földrajzi tekintetben példátlanul átfogó, európai felsőoktatási reform (Hrubos 2005, 2003a, 2003b, Lukács 2005).

## A MAGYAR FELSŐOKTATÁS ÁTALAKULÁSA

A II. világháborút követően a 40-es, 50-es évek elején megkezdődött a hazai felsőoktatási intézményhálózat szovjetesítése. A szovjet hatalom berendezkedése után – a francia modellhez hasonlíthatóan – szétszórta a fakultásokat, leválasztotta az egyetemekről a kutatóintézeteket, a szakmára való képzést állította előtérbe. Az 50-es évektől kényszerűen Magyarország is erre az erősen centralizált modellre állt át. Az orvostudományi karok kiváltak a tudományegyetemek szervezetéből és önálló egyetemekké alakultak, és számos specializált egyetem és főiskola jött létre (Polónyi 2002, Barakonyi 2004).

Ezt követően a magyar felsőoktatás fejlődését és minőségét, az erőltetett, mennyiségi fejlesztés három nagy kampánya határozta meg. Az első kampány a negyvenes évek végén kezdődött és 1953-ig tartott. Fő mozgatóereje a túlfűtött ipari növekedés által gerjesztett munkaerő-kereslet, főleg a mérnökök, majd a mezőgazdasági szakmunkaerő kiélezett hiánya volt. A diktatúra tervmutatók formájában írta elő a politikai döntések által meghatározott fejlesztési feladatokat. „Az ötvenes évek ideológiája tagadta a munkaerőpiac létezését. A valóságban azonban nem a „tudományos előrelátás”, hanem a korlátait áttörő munkaerőpiac határozta meg a tervszámok formájában megjelenő operatív intézkedéseket. Az erőltetett ütemű fejlesztés és a beiskolázási keretszámok egymást követő drasztikus módosításai nagymértékben felelősnek az oktatás színvonalának hanyatlásáért.” (Polónyi–Tímár 2001, idézi Cukor–Tímár<sup>275</sup>.)

---

<sup>275</sup> Polónyi–Tímár idézi: Cukor György–Tímár János: A mérnökök és technikusok létszámának alakulása és tervezésének kérdései a magyar népgazdaságban. MTA Közgazdaságtudományi Intézet 2. sz. közleménye. KJK, 1959.

A második mennyiségi fejlesztés az 1961. évi III. törvénnyel utólag szentesített közoktatási reformhoz kapcsolódott, melynek célja a fejlett tőkés országok utolérése, a kommunizmus alapjainak lerakása és a tudományos és technikai forradalom megvalósítása volt. A reform rendkívül előkészítetlen és kidolgozatlan volt, nélkülözve a tudományos megalapozottságot. Így hatálya és hatása nem bizonyult hosszú életűnek. A hazai felsőoktatás irányítás a nyolcvanas évekig a szakember szükségletet követte. A magyar felsőoktatási létszám messze lemaradt az európai fejlődéstől, és a 80-as évek végén az európai országok között hátul állt a hallgatólétszám tekintetében.

A felsőoktatás újabb fejlesztési kampánya a kilencvenes évek elején kezdődött. 1990 és 2000 között a nappali tagozatos hallgatólétszám közel 2,5-szeresére nőtt. Ennek egyik ösztönzője az érettségizettek számának jelentős növekedése volt. Valamint a társadalmi előmeneteli lehetőség, a magas megtérülési ráták, vagyis a diplomás pályakezdekők elhelyezkedési lehetőségei és várható keresete sokkal jobbnak ígérkezett, mint az alacsonyabb végzettségűeké. Ezen kívül a tandíj nélkül vagy csak csekély tandíj<sup>276</sup> ellenében megpályázható juttatások és támogatások és a sorkatonai szolgálat elkerülésének lehetősége növelte a felsőoktatásba jelentkezők számát.

A fejlesztés zömében a 1970-es években kialakult, mára rendkívül elavult struktúrában valósult meg. Probléma volt a minőség mellőzése, és az, hogy az információk és elemzések feldolgozása, és a stratégiai tervezés, a prognosztizált munkaerő-kereslet figyelembe vétele nélkül történt. Megjelent és egyre növekvő tendenciát mutat a diplomás munkanélküliség, illetve sokan a végzettségüknél alacsonyabb képzettséget igénylő munkahelyen kénytelenek elhelyezkedni. A folyamatok hatásait rendkívüli mértékben súlyosbítja a demográfiai apály. A 2000. évi demográfiai adatok – az élő népesség létszáma – alapján a felsőoktatásba évente belépőként figyelembe vehető 18 évesek száma az 1993. évi 190 ezer fős magas szintet követően jelentősen mérséklődött. 2000-ben a korosztály létszáma 129 ezer volt, az 1993. évinél 28%-kal alacsonyabb. 2000 után, a 2000-ig megszületettek számát figyelembe véve ez a folyamat előreláthatóan folytatódik. 2010-ben 118 ezer fő, 2018-ban 95 ezer fő becsülhető, ami 11 ezer fővel (9%-kal), illetve 34 ezer fővel (27%-kal) kevesebb a 2000. évinél (Mellár 2002). Ezt a számot feltehetőleg csökkenti majd az ország határain kívül, külföldi (elit)egyetemeken tanulni szándékozók aránya.

Felmerül az erőforrások pazarlásának és a gazdasági teljesítőképesség által nem indokolt fejlesztések problematikája, amelyek társadalmi feszültségek forrásai lehetnek, és visszavethetik a gazdasági fejlődést.

## **NEMZETKÖZI TRENDEK**

A sajátos nemzeti fejlődési pályákat napjainkban tapasztalható új jelenségek is kísérik, amelyek a felsőoktatás változásának és változtatásának szükségessége mellett szólnak.

### **Információs és kommunikációs forradalom**

Az információs és kommunikációs forradalom ma már mindennapjaink részévé vált, amely által az információtovábbítás és az emberek közötti kommunikáció a technikai forradalomnak köszönhetően rendkívül lerövidült és könnyen kezelhetővé vált. A változás az oktatás szemléletében és módszereiben is tért hódít.

### **Globalizáció, individualizáció**

Többek között az információs és kommunikációs forradalom hatására a világ kitágul, határai eltűnnek és a termelés és szolgáltatások nemzetközi cseréje válik meghatározóvá. Globalizációról kulturális, gazdasági, politikai értelemben egyaránt beszélhetünk, melyet individualizációs folyamat kísér, melynek során az egyéni igények kielégítése és jogainak biztosítása kerül a középpontba.

---

<sup>276</sup> Jelképes összegű tandíjakat 1998-ban vezettek be, amit hamarosan politikai okokból eltöröltek.

## Tudás alapú társadalom

A tudás természetének megváltozásáról van szó. Az akadémiai értékeken túl a gyakorlatorientált, innovatív, a versenyképesség megteremtését megalapozó ismeretek oktatására és elsajátítására van szükség, amely kiszolgálja a munkaerőpiacot, előremozdítja a gazdaságot, de az akadémiai értékek képviselését sem téveszti szem elől.

Ezek a trendek alapvetően hatnak a felsőoktatás egészére és az intézményi irányítás és működés, valamint az egyetem eszméjének változásához vezetnek. Kiemelek néhány ilyen folyamatot, amelyek változásának a jövőben tanúi lehetünk (Barakonyi 2004).

- A felsőoktatás missziójának változása
- Az állam visszavonulása a felsőoktatás finanszírozásából
- A társadalmi nyitottság követelménye
- Az intézmények tevékenységének külső értékelése
- Az intézmények irányításában megfigyelhető változások
- Az életen át tartó tanulás kiteljesedése
- A felsőoktatás tömegesedése

### Az állam kivonulása a felsőoktatás finanszírozásából

Amint már korábban említettük, a felsőoktatás tömegesség válásával egyre inkább előtérbe került annak gazdaságilag racionális megszervezése, költséghatékony működése. A 70-es években lezajlott olajárrobbanás és az azt követő gazdasági recesszió állami költségvetések jelentős hiányához vezetett. A közösségi finanszírozás a 70-es évek közepétől jelentősen átalakult a fejlett országokban, új finanszírozás-politikára kellett áttérni. Ennek fő motívuma az állam újraelosztó szerepének csökkenése, a finanszírozás teljesítményhez való kötése volt. Az oktatási rendszerek finanszírozási nehézségeire – a fejlett világban viszonylag általános – megoldás született: a teljesítményarányos, illetve normatív finanszírozás és gazdálkodási autonómia (Polónyi 2002).

Magyarországon a rendszerváltásig az állami színter teljes mértékben fedezte az oktatás költségeit, azonban az 1990-es évek eleje óta a nemzetközi trendekkel párhuzamosan az állami kivonulása folyamatos az oktatás finanszírozásából.

A 90-es évek közepén Magyarországon a normatív finanszírozás ugyancsak azzal a céllal jött létre, hogy a bázisfinanszírozás helyett a tényleges szakstruktúra legyen az állami támogatás alapja, ezáltal is hatékonyabb gazdálkodásra serkentve az intézményeket. Ennek szellemében egyes szakok képzésekor ugyanakkora támogatás jelenik meg az ország összes egyetemén. A normatívák az adott szakok oktatási sajátosságaira épültek: igyekeztek figyelembe venni az oktatás jellegét, a képzés formáit, a csoportnagyságot, a gyakorlati képzés mértékét, a segédanyag-, műszer- és infrastruktúra szükségletet. A normatív finanszírozás rendszere azonban nem felelt meg az oktatás követelményeinek és funkcióját nem tudja betölteni. Ezzel egy időben a finanszírozás egyéb területeivel (tandíj, költségtérítés, támogatásszervezés) is problémák mutatkoztak.

A képzési létszámok felduzzasztását és annak finanszírozhatóságát a nyolcvanas évektől kezdve követi az azóta erősödő szemlélet, a felsőoktatási menedzserizmus, amelynek terjedése az angolszász világban kezdődött, majd Nyugat-Európában, illetve az EU összes tagállamában teret nyert. Az Európai Felsőoktatási Térség létrehozásának is egyik alapvető indítéka a kontinens gazdasági versenyképességének fenntartása, fokozása volt.

Mivel a hallgatólétszám gyors növekedését a költségvetés sehol nem tudta követni, a felsőoktatási intézmények eredményes működését hatékony gazdálkodásuk és a saját maguk által előteremtett források tehetik lehetővé. Ugyanakkor egyes vélemények szerint a munkaerőpiac által nem igazolt fejlesztés eredményeként a hallgatók egy része már nem beruházásnak, hanem fogyasztásnak tekinti a felsőoktatásban eltöltött időt, így azt nem az államnak kell fizetnie. Tevékenységük szerves részévé kell, hogy váljon a piac és maguk is piaci szereplőként kell, hogy viselkedjenek. Még akkor is, ha a piacodott felsőoktatás eleve ellentétes (vagy annak tűnik) hivatásával.

A helyzet jól belehelyezhető Clark közismert és kutatók körében szívesen alkalmazott sémájába, melyben a felsőoktatási rendszereket a fő aktorok súlyának alakulásával jellemzi. Szerinte az akadémiai szféra, az állami, kormányzati bürokrácia és a piac az a három főszereplő, amelynek befolyása és befolyásáért folytatott küzdelme adja meg egy ország vagy térség felsőoktatásának alapvető vonásait.

## **AZ EGYETEMI FINANSZÍROZÁS FILOZÓFIAVÁLTÁSA**

Az egyetemi finanszírozásnak és gazdálkodási filozófiaváltásnak társadalmi beágyazottságuk szerint 3 formáját különbözteti meg a szakirodalom. Ezek: a gazdálkodó egyetem, a szolgáltató egyetem és a vállalkozói egyetem (Hrubos 2003a, 2003b, Lukács 2005, Barakonyi 2004).

### **Gazdálkodó egyetem**

A gazdálkodó egyetem fogalom mögött valójában egy indirekt irányítási rendszer kialakulása áll, melyet a csökkenő költségvetési források problematikája idézett elő. A rendszer jóval nagyobb önállóságot ad az intézményeknek, a költségvetési támogatások felhasználását már nem szabályozzák részletesen, az egyetemek érdekeltté válnak a nagyobb teljesítmény felmutatásában például azzal, hogy a hallgatói létszám alapján kapják a támogatások jelentős részét. Az elsődleges költségvetési forrás mellett megjelenik a másodlagos csatorna: a támogatások pályázati úton történő elnyerése, valamint a kormányzat ösztönzi az intézményeket harmadlagos források, támogatások keresésére.

A felsőoktatás ilyen módon történő szemléletváltása nem ment könnyen, mind a vezető, mind az adminisztratív szféra új gondolkodásmód és ügyintézési forma elsajátítására kényszerült. A vezetőktől az akadémiai szférán kívül az üzleti életben is rutinos mozgást igényelt.

### **Szolgáltató egyetem**

Az 1990-es évek közepén született koncepció meghaladja a gazdálkodó egyetem modelljét. Ebben a modellben az egyetem megszabadul az „elefántcsonttorony” filozófiától és szerves kapcsolatra törekszik társadalmi-gazdasági környezetével. Szolgáltató tevékenységet végez megrendelői számára, de nem a korábban ismert alkalmazott kutatások vagy szakértői tevékenység keretében, hanem egymással szorosan együttműködve, kölcsönhatást gyakorolva valósítja meg az oktatás, kutatás, szakértés és tanácsadás egységét. Képzési formáiban a hagyományos oktatás mellett szerepet kapnak a rugalmasan szervezett, külső megrendelők igényeihez alkalmazkodó szakképző, továbbképző programok, melyekben gyakorlati szakemberek is oktatóként vesznek részt. Az intézmény által nyújtott szolgáltatások üzleti jellegűek. Profilját kiterjeszti szociális, munkaerő-gazdálkodási, kulturális tevékenységekre. A megrendelő lehet az állam, önkormányzatok, vállalatok és magánszemélyek is. A szolgáltató egyetemen a kutatások tervezése, a szerződéskötés, a folyamatok menedzselése központilag történik. Az irányítás és koordináció meghatározó egyéniségek és professzori testületek hatásköréből az egyetemi menedzsmenthez kerül.

A szolgáltató egyetem gazdálkodása tervezett, tudatos és autonóm, amely széleskörűen figyel a környezet igényeire és az abból adódó bevételi lehetőségekre.

### **Vállalkozói egyetem**

Néhány nyugati egyetem a gazdálkodói és szolgáltatói egyetem filozófiáját a 90-es években radikálisan továbbfejlesztette. Jelentős kockázatvállalással olyan új megközelítéseket fejlesztettek ki, amelyek az üzleti életből ismert vállalkozói magatartáshoz vitték közelebb az egyetemek működését. A clarki modellre visszatérve, jelen esetben az állam nem saját hatalmát erősíti ebben a felállásban, hanem intézményeit arra sarkallja, hogy közvetlenül lépjenek kapcsolatba a piaccal és építsenek ki üzleti kapcsolatot minél több gazdasági vállalkozással, ezáltal maga is piaci szereplővé válva. Szintén Clark 1994-96-ban olyan egyetemek működését vizsgálta, amelyek filozófiájában és működésében e fordulat állt be. Kutatásainak eredményeként öt olyan elemet fogalmazott meg, amelyek léte és kialakulása az egyetem „vállalkozói” minősítésének alapvető feltétele.

### ***Erős és professzionális menedzsment***

Nagy jelentőségű csúcsvezetés, kb. 3-4 főből álló operatív testület, amely az akadémiai és üzleti értékeket egyaránt megjeleníti és képviseli. Feladata a külső források felderítése, az infrastruktúra fejlesztése, a bevételek újraelosztása és a stratégiai döntések meghozatala.

### ***Ún. fejlesztő perifériák létrehozása***

Ipari parkokat, üzleti parkokat, technológiai fejlesztő parkokat és más speciális szolgáltatást vagy kutatást végző egységeket fejlesztenek ki. Ezek gazdálkodási értelemben nagy önállósággal rendelkeznek, elkülönülnek az egyetem hagyományos részlegeitől és üzleti tevékenységet folytatnak. Ezáltal megkettőződik az egyetem szervezete, „mátrix-szerűvé válik”. A hagyományos akadémiai egységek a diszciplináris rendet követik, a perifériákon az interdiszciplináris megközelítés és a projektorientált munka a jellemző. A perifériák az egyetem és az üzleti világ, az egyetem és a lokális környezet közötti összekötő kapocs szerepét töltik be.

### ***Diverzifikált finanszírozás***

A másodlagos és harmadlagos források nagy súlya, főleg ezek alkotják a bevételek jelentős részét. Sokféle forrás biztosítja az intézmény anyagi stabilitását, nem függ kis számú támogatótól vagy fenntartótól, fő eleme a több lábon állás.

### ***Erős akadémiai háttér***

A működés továbbra is az egyetem alaptevékenységén, vagyis az akadémiai tevékenységen nyugszik. Azonban a kedvező anyagi helyzetben lévő intézmény jobb feltételeket és korszerűbb infrastruktúrát biztosíthat a kutatói munka számára. A gazdálkodási egységként működő egyetemnek lehetősége van arra, hogy a források átcsoportosításával lehetővé tegye kimagasló színvonalú és jelentőségű tevékenységek folytatását. Emellett lehetőség nyílik a gyengébb egységek megsegítésére és a konjunkturális hullámok túlélésére.

### ***Vállalkozói kultúra elsajátítása***

A vállalkozói egyetemen a vállalkozói attitűd nem egy részleg sajátja, hanem az egész szervezetre jellemző. Nem egyes osztályok rendelkeznek a vállalkozói szemlélettel, ezért nem következik be atomizálódás és a nyereségvadászlat nem válik egymás rovására. Sőt a közös vállalkozás sikere elősegíti az intézmény közösséggé formálódását.

Clark kutatásainak nyomán egyik legfontosabb következtetése az, hogy olyan egyetemekből lesznek a legnagyobb eséllyel vállalkozói egyetemek, amelyek valamilyen okból perifériális helyzetbe kerültek. Számukra a filozófiaváltás kitörési eszköz a hátrányos helyzetből.

A nagy, magas presztízsű tradicionális egyetemek nem kényszerülnek ilyen radikális átalakulásra. Kévsébé alkalmasak rá a komprehenzív, a tudományok, szakterületek széles körét művelő egyetemek, mert a sokféle irányultság centrifugális erővel hat és ellenáll a gazdálkodási egységként való gondolkodásnak. Szerinte a legnagyobb eséllyel azok az egyetemek alakulhatnak vállalkozóivá, amelyek új, interdiszciplináris szakterületeket választanak.

A Magyarországon megfigyelhető tendenciák alapján megállapítható, hogy a felsőoktatás nem látszik jelentősen elmozdulni a vállalkozói felsőoktatás felé. Pozitív tendencia azonban a második diplomáért tanuló és posztgraduális hallgatólétszám növekedéséből származó bevételek növekedése. Az intézményi vezetők és vezetői testületek törvényi szabályozása nem kedvez a rugalmas gazdálkodói gyakorlat kiteljesedésének. Ugyanakkor a különböző tanácsok összetétele, szerteágazó feladatai, hatáskörei és működési rendje akadályozza a tényleges menedzsment kialakulását, illetve menedzsment feladatok ellátását. A mai napig nem vált szét az akadémiai és gazdasági vezetési feladat, ami pedig jelentős elmozdulást jelentene a gazdálkodó, vállalkozói jelleg felé.

Ezt támasztja alá, egy 2002-ben publikált, a hazai felsőoktatási intézmények körében elkészített, széles körű kutatás is (Lehota–Komáromi 2002), amelyben mélyinterjúk és kérdőíves felmérés segítségével végeztek felméréseket az intézmények karainak vezetőivel és az intézmények oktatóival. A primér kutatásban több mint 220 tanár nyilatkozott az oktatásmarketing és az oktatás piacosításának kérdéseiről. A kutatás legfontosabb eredményei között találjuk, hogy a versenyt elsősorban a költségvetési források megszerzésében tartják erősnek, nem annyira az egyes intézmények között. A verseny tényezők közül az oktatás minőségére és színvonalára való törekvés, a képzés szakosodása, speciálódása a legfontosabb tényezők. Nem támogatott az a gyakorlat, hogy a versenyben az erős, piacképes karoknak kell a gyengéket támogatni, sőt eltartani.

A fentiekhez képest, az egyetemi menedzsment egyik újszerű és a jövőben várhatóan egyre jelentősebb feladata lesz a támogatásszervezés feltételeinek megteremtése, a fund raising.

A mai feltételek között az egyetemeknek és főiskoláknak olyan professzionális segítő rendszerre van szükségük, amelyek révén az intézmény teljesebben integrálódik a társadalmi környezetbe.

**Európa** hagyományos egyetemei inkább a gazdálkodó egyetem kategóriájába sorolhatók, esetleg elmozdultak a szolgáltató modellje felé, amely már kitekint a környezetre, a munkaerő-piaci igényekre. A vállalkozói egyetem modellje napjainkban egy kevésbé realizálódott filozófiának, egy elérendő ideáltípusnak látszik. Különösen igaz ez az olyan országokban, ahol az állami felelősségvállalás a felsőoktatás finanszírozásában megkérdőjelezhetetlen, ilyen pl. Németország.

A Bologna-folyamat, az egységes Európai Felsőoktatási Térség megvalósítása Európa és benne Magyarország egyik legnagyobb vállalkozása, melynek egyik alapvető szándéka a kontinens gazdasági versenyképességének fokozása.

A tárgyalt új jelenségek vesztesei mindenütt a kevésbé piacképes ágazatok, a gazdaság által kevésbé igényelt, így a piac által kevésbé támogatott kutatások, elemzési és oktatási folyamatok, elméleti munkák és kevésbé vagy nem modernizálható tudományágak. Különös figyelmet kell szentelni az akadémiai és szellemi értékek közvetítésének és megőrzésének, és törekedni kell arra, hogy a középpontban mindig az ember és az egyénnek és a társadalomnak megfelelő, minőségi, és egyben rentábilis felsőoktatás álljon.

## IRODALOM

- Barakonyi Károly (2004): Rendszerváltás a felsőoktatásban. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Hrubos Ildikó (2005): A 21. század egyeteme: megújulási kényszerek, megőrizendő értékek. In: Iskolakultúra 2. pp. 120–123.
- Hrubos Ildikó (2003a): Filozófiaváltás az egyetemek gazdálkodásában I. In: Magyar Felsőoktatás 1–2. pp. 10–13.
- Hrubos Ildikó (2003b): Filozófiaváltás az egyetemek gazdálkodásában II. In: Magyar Felsőoktatás 3–4. pp. 11–14.
- Lehota József–Komáromi László (2002): Piac, verseny és marketing a felsőoktatásban. In: Marketing & Menedzsment 4. pp. 61–67.
- Lukács Péter (2005): Akadémiai kapitalizmus? In: Iskolakultúra 2. pp. 97–103.
- Mellár Tamás (2002): A demográfiai változások hatása a felsőoktatási intézmények versenyhelyzetére I. In: Magyar Felsőoktatás 1–2. pp. 24–26.
- Polónyi István–Tímár János (2001): Tudásgyár vagy papírgyár. Új Mandátum, Budapest.
- Polónyi István (2002): Az oktatás gazdaságtana. Osiris, Budapest.
- Tóth Tamás (2001): Európai egyetemek és modern filozófiák. In: Tóth Tamás (szerk.): Az Európai egyetem funkcióváltásai. Professzorok Háza, Budapest, pp. 7–33.